

A.B. van Deinse

Prince of Whales, inspirator walvisonderzoek in Nederland

Van Deinse (1885-1965) was een groot kenner van de Nederlandse recente en fossiele walvissen. Hij schreef veel over walvisstrandingen in de *NRC*, *De Levende Natuur*, *Natura*, *Het Zeepaard* en vele andere tijdschriften. Zo werd hij een alom bekende walvisdeskundige in Nederland. Jarenlang hield Van Deinse de strandingen van walvisachtigen op onze kust bij en velen inspireerde hij om hun waarnemingen daarvan aan hem te melden.

Tekst Gerhard C. Cadée | Foto's Natuurhistorisch Museum Rotterdam

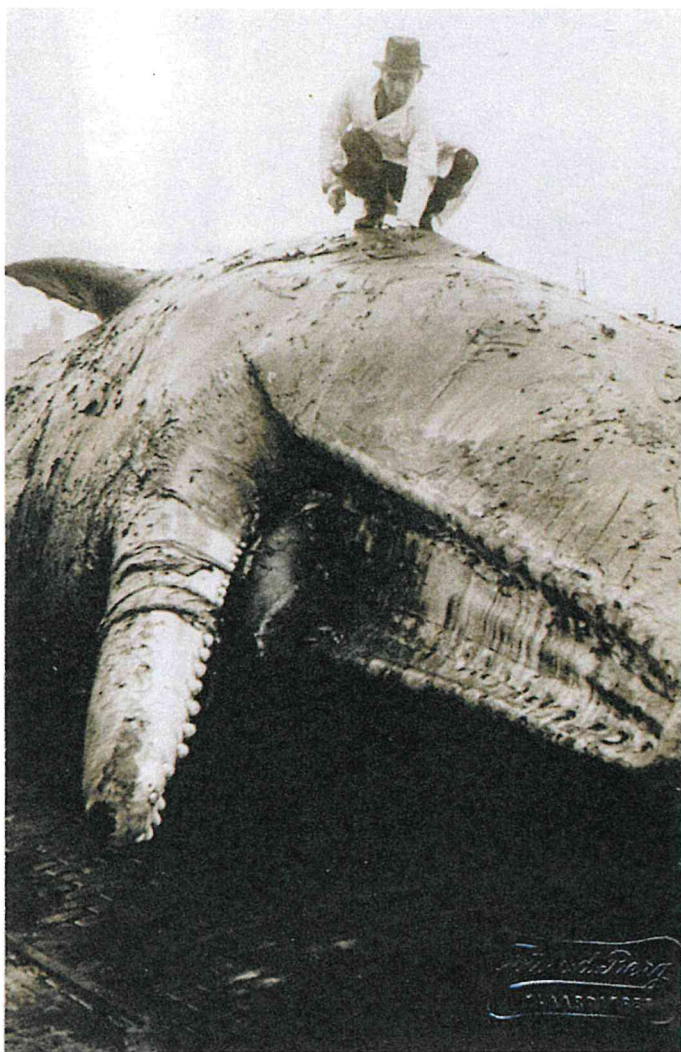
Van Deinse, net leraar bij het Erasmiaans Gymnasium in Rotterdam

Van Deinse werd geboren in Nijmegen, hij studeerde biologie in Utrecht, maar kon als HBS'er in 1910 nog niet als academicus afstuderen, wel als docent (akte K IV). Hij werkte korte tijd als hoofdassistent aan het Zoologisch

Laboratorium van de Universiteit Leiden. Van 1913 tot 1951 was hij leraar biologie bij het Erasmiaans Gymnasium in Rotterdam^{1,2}. Hier begon ook zijn belangstelling voor het aanspoelen van walvisachtigen toen hij begin november 1914 eerst op het strand een walvisbalein vond en er later vier vinvissen langs onze kust aanspoelden. "Een verschijnsel dat waarschijnlijk wel nooit meer zal voorkomen" schrijft hij in 1915. Hij vertelt enthousiast hoe hij zaterdag 13 november de destijds lange reis ondernam naar Wissekerke, nadat hij over het aanspoelen aldaar van een 25 meter lang 'zeemonster' in de *NRC* van de dag daarvoor gelezen had. Hij komt 's avonds in het stikdonker in Kortgene aan. Na een goede maaltijd gaat hij lopend naar Wissekerke met een gids die hem in dit onbekende en donkere gebied vergezelt. Na overnachting in Wissekerke gaat hij zondagsmorgens om halfnacht al onderweg om bij laagwater de walvis uitgebreid te kunnen bestuderen. Hij illustreert zijn verhaal met eigen tekeningen³.

Verzamelaar

Het avondblad van de *NRC* eveneens van 13 november vermeldde dat er ook in Katwijk een vinvis was aangespoeld. Op zijn verzoek gaat een van zijn leerlingen daarheen, zij komt terug met

Inspectie van de begroeiing op een aangespoelde potvis in 1937

De Potvissteen van Ter Pelkwijk wordt ingemetseld in het gastenverblijf.

een verslag en foto's. Op 16 november spoelt een derde exemplaar aan op de Beer bij Hoek van Holland. Hier gaat van Deirse met een aantal gymnasiasten 'jeugdige natuurliefhebbers', heen op woensdagmiddag. Helaas zijn ze er niet bij hoogwater, zodat ze er niet dichtbij kunnen komen. Ze nemen wel enkele op het strand gevonden baleinen en een rib mee die ze nog dezelfde dag schoonmaken op het gymnasium. Dit is het begin van van Deirse's uitgebreide walviscollectie. Op 24 november spoelt nog een vierde exemplaar aan, nu bij Bergen aan Zee. Ook hier gaat hij heen, maar pas op 2 december. Toen bleek dat er al veel gesloopt was van dit exemplaar. Daarbij had men inwendig resten van een 7,5 centimeter grote granaat gevonden. Al deze vinvissen waren oorlogsslachtoffers, voor onderzeeërs aangezien en beschoten of met een drijvende mijn in aanraking gekomen. De vinvis van Wissekerke was het mooiste exemplaar dat van Deirse kon bestuderen.

Promotie

In 1917 ontstond de mogelijkheid om ook met een HBS-opleiding af te studeren aan de universiteit. Van Deirse vat de studie weer op naast zijn leraarsbaan en haalt zijn doctoraal in 1924. In 1931 promoveert hij op een standaardwerk over fossiele en recente walvissen in Nederland. Ir. P. Tesch had hem aangeraden die

fossiele exemplaren, hier aangespoeld langs de oude Miocene vloedlijn en gevonden in oost Nederland, er ook bij te nemen. Zijn vriend, de bekende paleontoloog Louis Dollo uit Brussel, hielp hem hierbij. Vijftig jaar lang houdt hij alle walvisaanspoelingen langs onze kust bij, maar ook de vondsten van botten van fossiele en recente walvissen en nieuwe vondsten op gebied van de geschiedenis van de walvisvaart.

KNNV Rotterdam

Van Deirse was een inspirerende leraar op zijn gymnasium, hij had een brede belangstelling blijkt uit zijn publicatielijst⁴. Hij was medeoprichter van KNNV-afdeling Rotterdam (1916). "In zijn causerieën, doorspekt met humor, en een indringende betoogtrant, droeg hij zijn enthousiasme aan ons over voor 'de reuzen van de vloedlijn'¹". Hij werd erevoorzitter in Rotterdam en erelid van de landelijke KNNV. Van Deirse was vanaf de oprichting in 1927 betrokken bij Het Natuurhistorisch Museum in Rotterdam. Een groot deel van zijn collectie, als 'het Kabinet van Deirse' eerst bewaard in het Erasmiaans Gymnasium, kwam hier terecht. Het museum besteedt uitgebreid aandacht aan de persoon van Deirse en zijn collectie. Op YouTube kunt u een kijkje nemen in de fraaie ruimte die het Kabinet van Deirse hier kreeg. Alleen hierom al is dit museum beslist een bezoek waard.

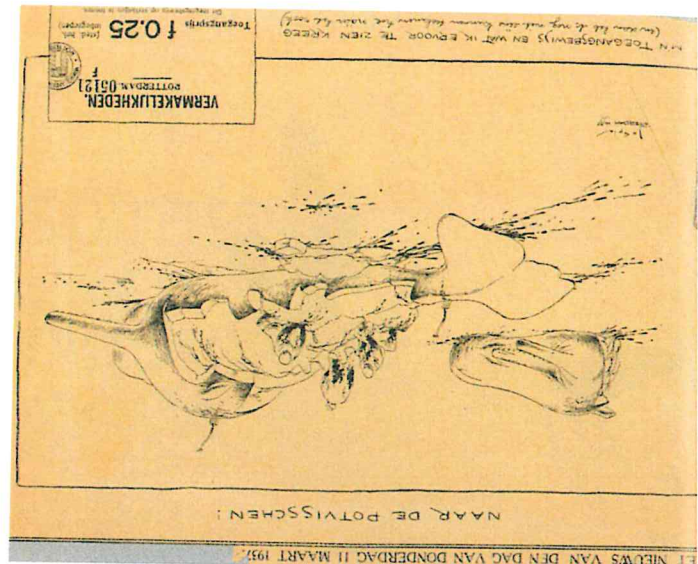
Met dank aan Erwin Kompanje, Van Deinse-expert bij het Natuurhistorisch Museum in Rotterdam, voor informatie en uitleen archief stukken en aan Rob Monsees. ■

Literatuur

- 1 Kniphorst W.J. 1965. Dr. A.B. van Deinse in memoriam. *Natura* 62: 142-144.
- 2 Scheygrond, A. & Slijper, E.J., 1965. In memoriam Dr. A.B. Van Deinse; Vijftig jaren walvisonderzoek een jubileum en publicaties van van Deinse over walvisvaart, walvisachtigen en zeeroofdieren. *Lutra* 7(1) 1-12.
- 3 Deinse, A.B. van, 1915/1916. Over de vinvisschen, die in de maand November 1914 aan onze kust spoelden. Nog eens: de vinvisschen. *De Levende Natuur* 19: 421-430, 20: 27-31.
- 4 Kompanje, E.J.O. 1994. Publicaties van dr. A.B. van Deinse. *Straatgras* 6(2): 142-147.
- 5 Wolf, P. de, 1998. Geschiedenis van "In den Potvis". *Personeelsblad NIOZ Tussen de Skeape* 1998: 6-9.

'De Potvis', logeerverblijf Zoölogisch Station in den Helder

In februari 1937 spoelden twee potvissen aan in Zeeland. Van Deinse rapporteert hierover diverse malen in de NRC. In januari was er al eentje aangespoeld nabij Hull in Engeland. Omdat ze vaak in groepen zwemmen, hoopte hij al dat er ook in Nederland zouden aanspoelen, dat was sinds 1781 niet meer gebeurd. [Ook in 2016 spoelde zo'n groep potvissen aan op verschillende stranden van de Noordzee.] Als van Deinse inderdaad een melding krijgt van het aanspoelen van twee potvissen op een zandplaat in de Westerschelde en dat deze door sleepboten naar Breskens en Terneuzen waren geslept, spoedt hij zich daarheen met prof. Boschma, directeur van Het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie in Leiden, en preparateur Cornet. Dat museum is zeer geïnteresseerd in de nog gave exemplaren en koopt ze om hiermee hun eerste volledig potvis skelet te verkrijgen. De potvissen worden naar de Parkkade in Rotterdam verslept waar zij van hun vet en vlees ontdaan worden. Publiek mag de potvissen komen bekijken voor een toegangsbiljet van 25 cent. Zij moesten wel de stank daarvoor trotseren, maar velen kwamen er op af. Dit leverde Boschma een potje geld op. Zijn goede vriend Jan Verwey directeur van het Zoölogisch Station in Den Helder benaderde hem. Verwey wilde een gastenverblijf naast het station bouwen en had daarvoor geld nodig. Onderhands regelen beide directeurs dit⁵. De veelbelovende bioloog/kunstenaar, maar veel te vroeg omgekomen, Jan Joost ter Pelkwijk (1914-1942) maakte een pot-

Tekening door Jo Spier van de potvistentoonstelling in Rotterdam, 1937.

visbeeldje ter grootte van een baksteen dat ingemetseld werd in het in 1937 gebouwde gastenverblijf. Sindsdien is het Zoölogisch Station (nu NIOZ) naar Texel verhuisd en de steen verhuisde mee naar het nieuwe gastenverblijf.

Persoonlijke herinneringen

Rob Monsees (KNNV-afdeling Alkmaar) herinnert zich hoe Van Deinse de NJN-leden van de afdeling Alkmaar enorm stimuleerde en dat kwam de lokale strandwerkgroep zeer ten goede. Als 14-jarige, net lid van de NJN, gaf hij voor het eerst een aan het strand gevonden bruinvis door aan Van Deinse. Die schreef meteen terug: "Je deed mij met je opgave veel plezier. Sedert 1.11.1914 houd ik alle strandingen bij." Het was een enthousiaste man die altijd snel brieven beantwoorde en de kosten van Robs postzegel in natura verrekende! "Als jonge natuurliefhebbers van 14, 15, 16 jaar, met een onstuitbare nieuwsgierigheid naar alles wat op ons pad kwam, hadden wij ontzag voor mensen als Dr. A.B. van Deinse die in onze ogen een enorme kennis had en dan ook nog Dr. voor hun naam hadden staan". Toen Rob in Rotterdam studeerde zocht hij Van Deinse op: "Ik herinner me de vriendelijke ontvangst, het stimulerende enthousiasme, de 'bruine' werkkamer met een grote verzameling voorwerpen en orders. Een imponerend bureau. Van Deinse erachter en ik, onder de indruk van de situatie, ervoor." Tot 1964 bleef Rob in contact met zijn inspirator.

